

*Н.А. Громадська,
В.В. Дереза*

2.3. ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Політика Співтовариства у галузі енергетики

Питання енергетики були одним із ключових факторів створення Європейського Союзу. Німеччина, Франція, Італія, Бельгія, Люксембург та Нідерланди у 1951 році домовилися про створення Європейського співтовариства з вугілля та сталі, а у 1957 році заснували Європейське співтовариства з атомної енергії і Європейське економічне співтовариство. Незважаючи на значну важливість питань енергетики, на жаль, вони не стали окремою опорою ЄС надалі. Політика в області енергетики вважалася прерогативою національних держав і в ЄС не існувало єдиної енергетичної стратегії. І лише останнім часом таке положення справ стало змінюватися.

Енергетична політика ЄС носить визначальний характер, тому що саме за допомогою її створюються необхідні для існування будь-якого промислового виробництва передумови. В останні роки в міру посилення інтеграційних процесів у рамках Євросоюзу спостерігається помітна активізація зусиль з розробки і реалізації єдиної енергетичної політики як у державах-членах ЄС, так і у інших країнах, а також міжнародних організаціях.

Енергетична політика, як і всі інші дії співтовариства, оцінюється за тим внеском, що вона зробила у досягненні основних цілей Маастрихтського договору – створення єдиного ринку, підтримка стійкого і стабільного енергетичного росту, створення нових робочих місць і процвітання громадян.

У зв'язку з цим, найбільш важливим для енергетичного сектора є досягнення наступних цілей як:

- загальна конкурентноздатність;
- зближення законодавства держав-членів ЄС з метою забезпечення функціонування внутрішнього ринку;
- розвиток транс'європейських енергетичних інфраструктур;
- зменшення залежності ЄС від імпорту енергоносіїв;
- географічна диверсифікованість закордонних постачань, забезпечення їхньої безпеки і стабільності;

- впровадження енергозберігаючих технологій і зниження енергоємності промислового виробництва;
- розвиток альтернативної енергетики.

Розглядаючи правові основи і цілі енергетичної політики ЄС, варто відзначити концептуальні положення і цілі енергетичної політики, підготовлені у вигляді доповідей “Зелена книга” – документ, мета якого полягає в заохоченні обговорення та ініціювання процесу консультацій на європейському рівні. З 1999 року після введення в дію Амстердамського договору, енергетична політика розглядається як фактор стійкого розвитку співтовариства. Важливу роль відіграє Енергетична Хартія. Договір до Енергетичної Хартії був підписаний у грудні 1994 року і набрав сили у квітні 1998 року. Він підписаний 51 країною Європи та Азії. Цей Договір є багатобічним, юридично обов’язковим інструментом міжурядового співробітництва в області енергетики. Його метою є вироблення універсальних правил торгівлі енергією.

У розробці і прийнятті рішень в енергетичній політиці беруть участь усі керівні органи ЄС, але головну роль відіграє Єврокомісія, один із членів якої безпосередньо відповідає за вироблення загальної енергетичної політики ЄС. Питаннями оперативного характеру займається Генеральний директорат з енергетики і транспорту.

Сучасна структура енергопостачання розставляє пріоритети у правовому регулюванні цієї сфери. Постачання електроенергією, газом і нафтопостачання складають основу енергетичного ринку для країн ЄС сьогодні, відсуваючи далеко на задній план усі інші інфраструктури, в тому числі і ринок вугілля. Аналіз енергетичного законодавства ЄС дозволяє виділити кілька основних принципів ведення енергетичної політики ЄС:

- принцип недискримінації, що впливає із загального принципу недискримінації і для енергетичної сфери означає, в першу чергу, недискримінацію умов у договорі про енергопостачання, забезпечення “доступу третьої сторони”;
- принцип транспарентності, що забезпечує “прозорість” ситуації на внутрішньому енергетичному ринку можливість одержання інформації споживачами про рівень цін на енергоносії, а також спостереження Співтовариством за постачаннями і транзитом енергоресурсів;
- принцип неспричинення шкоди навколишньому середовищу, що відбиває необхідність проведення заходів щодо охорони навколишнього середовища при здійсненні діяльності з енергопостачання;

- принцип обліку соціального фактора в енергетичній політиці, що вимагає приділяти увагу залежності рівня безробіття в енергетику від кон'юнктури ринку, забезпеченню безпеки працівників в енергетичній сфері.

На теперішній час в ЄС розроблено значна кількість нормативно-правових актів, що регулюють конкретні питання у сфері енергетики у межах Євросоюзу та у міжнародних зв'язках. У сфері економічних інструментів енергетичної політики основну роль відіграють регулюючі заходи, що є юридично обов'язковими для всіх країн-членів як за цілями, так і за засобами реалізації; директиви, що обов'язкові для країн ЄС у плані досягнення поставлених цілей, але не обов'язкові за засобами реалізації. Крім того, розробляються юридично обов'язкові для конкретних країн рішення, а також рекомендації. Існують торгові і технічні стандарти, імпорتنі квоти, система керування цінами, субсидії й інвестиційні кредити.

Важливим етапом на шляху розвитку енергетичного діалогу є формування єдиного енергетичного ринку. З 1 липня 2004 року основним нормативно-правовим актом ЄС, що регулює функціонування європейського газового ринку, стала прийнята 26 червня 2003 року директива 2003/55/ЄС (Друга газова директива), спрямована на заміну Першої директиви ЄС/30/ЄС від 22 червня 1998 року.

З липня 2004 року всі промислові покупці були наділені правом вибору постачальників газу. А з липня 2007 року ринки стали цілком відкриті для всіх споживачів без винятку. Відкриття національних газових ринків ЄС розширює юридичні можливості виробників газу для прямого виходу на європейського споживача, минаючи посередників, компанії-перепродувачі. Вимоги Другої газової директиви стали частиною національного законодавства країн-членів. Ціль директиви полягає в прискоренні створення єдиного газового ринку ЄС на основі інтеграції національних газових ринків держав-членів ЄС. У відповідності з Другою директивою довгострокові контракти будуть залишатися важливою частиною газопостачання держав-членів. У березні 2006 року була опублікована "Зелена книга", що мала за мету стати основою єдиної енергетичної політики ЄС. У ній проголошуються основні принципи подальшого розвитку європейської енергетики. Цей документ став основою подальшої дискусії і консультацій із країнах ЄС з питань енергетики.

У січні 2007 року був прийнятий інтегрований пакет дій, спрямований на реформування енергетичного сектора і формування

єдиної енергетичної політики. В цьому документі викладені три основні цілі:

- 1) боротьба зі зміною клімату;
- 2) розвиток інфраструктури;
- 3) зниження зовнішньої енергетичної уразливості ЄС.

Документ розглядав можливості зниження цін на енергоносії, а саме: створення вільної конкуренції на внутрішньому енергетичному ринку, реформування вертикальне інтегрованих енергетичних концернів, щоб не допускати енергетичні компанії одночасно і до видобутку і доставки енергоносіїв, і до їх збуту. З врахуванням цього Єврокомісія пропонує два варіанти рішення питання. Відповідно до першого, великі концерни будуть змушені цілком відмовитися від розподільних мереж. Другий варіант передбачає передачу цих мереж у керування незалежним компаніям. При цьому нинішні власники збережуть право власності на мережі, однак не зможуть самостійно вирішувати ряд питань, наприклад, про інвестиції.

Створення загального ринку енергії є дуже ефективним засобом підвищення конкуренції і зниження цін. У ролі ж “ринку ринків” енергетичні біржі можуть стати дуже зручним інструментом.

Серед інших ініціатив в енергетику варто відзначити підвищення рівня енергоефективності і зниження рівня енергоспоживання на 13 % до 2020 року і довести частку поновлюваних джерел енергії до 20 % з нинішніх 7 %, зменшити викиди вуглекислого газу на 20 %. Європейський Союз у найближчому майбутньому збирається різко збільшити виробництво атомної енергії, обділеної увагою у недавньому минулому. У віддаленій перспективі ЄС припускає перейти на стандарти “водневої економіки”, заснованої на принципах нецентралізованого розподілу енергії, схожими на принципи поширення інформації в сучасному суспільстві, коли кожна людина за допомогою Інтернету може сам створювати інформацію доступну мільйонам.

Спільна економічна та сільськогосподарська політика ЄС

У великому розумінні спільна сільськогосподарська політика є системою субсидій, що виплачуються фермерам країн ЄС.

Джерела спільної сільськогосподарської політики беруть початок з 50-х рр. ХХ ст. У той час аграрний сектор Західної Європи, поряд з іншими галузями народного господарства, перебував у стані занепаду. Про забезпечення достатньої кількості продовольчих товарів не могло бути і мови, що викликало особливу турбованість

про продовольчу безпеку європейських країн. Значне падіння рівня сільськогосподарського виробництва, що збільшується різними соціальними, а іноді й екологічними проблемами, поставило під загрозу післявоєнний розвиток країн Європи. Тому виникла гостра необхідність в інтеграційних процесах, що включали би заходи щодо відновлення не тільки промислових галузей, але й аграрного сектора економіки. У зв'язку з цим, при підготовці Римського договору країни-засновники ЄС направили свої зусилля на розробку цілей і принципів спільної сільськогосподарської політики, які були б адекватні ситуації в аграрному секторі і відповідали б інтеграційним процесам європейських країн. Отже, основними цілями спільної сільськогосподарської політики є:

- зростання продуктивності сільського господарства шляхом просування технічного прогресу і забезпечення раціонального розвитку сільськогосподарського виробництва і оптимального використання факторів виробництва, зокрема праці;
- забезпечення стандартів життя сільського населення, зокрема шляхом підвищення доходів зайнятих у сільськогосподарському виробництві;
- стабілізація ринків;
- забезпечення запасів продовольства;
- забезпечення продовольством споживачів за прийнятними цінами.

Спільна сільськогосподарська політика базується на трьох принципах:

- 1) єдиному ринку, що має подвійне значення: застосування до сільськогосподарських продуктів правил вільного пересування товарів між країнами-учасницями і встановлення спільних цін і підтримки в євро;
- 2) преференції ЄС, що реалізуються: через захист спільного ринку від імпорту сільськогосподарської продукції з третіх країн за низькими цінами з метою гарантування доходів європейських фермерів; через захист від коливань світового ринку для підтримки стабільності;
- 3) солідарних фінансах: витрати на впровадження спільної сільськогосподарської політики повинні здійснюватися всіма членами на загальних підставах незалежно від національних інтересів. У 1962 році був заснований єдиний сільськогосподарський фонд.

Основними механізмами спільної сільськогосподарської політики виступають:

1. Інтервенційні ціни. Метою встановлення інтервенційної ціни є підтримка цін і гарантування доходів фермерів. Вони застосовуються для таких видів продуктів: зернових, рису, цукру, масла, сухого молока і яловичини. За цими заздалегідь оголошеними цінами ЄС через різні національні державні інтервенційні агентства, що здійснюють заходи щодо регулювання ринку, скуповує місцеві продукти у випадку, коли ринкові ціни падають нижче за рівень контрольних, що гарантує підтримку ринкових цін на певному рівні. За цими цінами скуповується продукція у випадку перенасичення ринку того чи іншого продукту, а також збуваються накопичені запаси у випадку, коли ринкові ціни перевищують контрольні. Ці закупки спричиняють накопичення надлишків сільськогосподарської продукції у великих масштабах, що потім йдуть на експорт за демпінговими цінами, на переробку, або ліквідуються.

2. Імпортні мита необхідні для того, щоб не допускати заповнення європейських ринків дешевою імпортною продукцією. Донедавна використовувався змінний податок на імпорт, спрощений механізм дії якого полягав у тому, що спочатку визначалася внутрішня ціна кожного продукту, а потім вона оподатковувалася до такого рівня, щоб імпорт не збивав внутрішні ціни.

3. Експортні субсидії використовуються з метою компенсації товаровиробникам ЄС різниці у вартості їхньої продукції при експорті за нижчими цінами на світових ринках. Із зростанням виробництва збільшується обсяг продукції, що потребує субсидій для продажу за демпінговими цінами на світових ринках.

У перші роки функціонування спільної сільськогосподарської політики у Європейському Союзі аналізували її можливий вплив на сільськогосподарські політики, держав-членів. У цей період основною проблемою, з якою зіткнулися засновники спільної сільськогосподарської політики, був вибір інструментів підтримки і джерел фінансування спільної сільськогосподарської політики.

Умовно можна виділити наступні етапи еволюції спільної сільськогосподарської політики:

1. Римський договір (1956). Рішення про спільну сільськогосподарську політику, розробка її принципів і цілей.

2. Перші регулювання ринку (кінець 1960 – середина 1980-х рр.). Єдина митна політика. Загальні ціни. “Зелений курс”. Витрати гарантування і витрати керівництва. Уведення ПДВ. Активна підтримка цін. Ріст бюджету спільної сільськогосподарської політики. Надвиробництво сільгосппродукції, викликане субсидуванням, прив’язаним до виробництва.

3. Квота на молоко (1984). Податок на виробництво молока і молочних продуктів, що перевищує квоту. Податки спільної відповідальності на інші продукти. Заморожування загальних цін у 1986 р. Граничний поріг виробництва “Максимально гарантована кількість”. “Бюджетні стабілізатори”.

4. Реформа Мак Шеррі (1992). Зниження цін і цінової підтримки. Введення прямих компенсаційних платежів. Строгий контроль виробництва. Дотації, прив’язані до виробництва. Розширення площ необроблюваної землі. Багатофункціональна роль фермерів, що включає охорону навколишнього середовища і розвиток сільських територій.

5. План дій 2000 р. (Agenda 2000) (1999). Принципи доповнення, перехресної відповідності і модуляції. Подальше скорочення цінової підтримки і збільшення бюджету на компенсаційні виплати, екологію і розвиток сільських територій.

6. Реформа Фішлера (2003). У реформі Фішлера була поставлена задача зробити субсидії не залежними від обсягу виробленої продукції. Тепер виплати фермерам будуть вироблятися раз у рік, але їхня сума буде визначатися не обсягом виробленої продукції, а її якістю як їжі й екологічною чистотою.

Економічна політика ЄС пов’язана з іншими напрямками політики, а саме: *промисловою, політикою у галузі охорони конкуренції, політикою у сфері підприємництва*. З основ економічної політики впливає діяльність, що реалізовується у рамках більшості політик Євросоюзу, що обіймають суспільно-економічний сектор. Договір про заснування Європейського економічного співтовариства з 1957 року створював передумови для поетапного утворення спільного ринку. Договір також зобов’язував уряди країн до реалізації основних завдань, серед яких: стабільний і гармонійний економічний розвиток та зростання стабільності і підвищення стандартів життя громадян.

Створення спільної економічної політики конкретизовано у 1992 році у Договорі про Європейський Союз. Головними завданнями цієї політики є:

- гармонійний, рівноважений і стабільний розвиток економіки;
- підвищення рівня і якості життя громадян;
- забезпечення економічної і суспільної єдності.

Реалізація цих завдань можлива при створенні конкурентних умов, як основи ринкової економіки. Створення єдиної економічної політики також полегшує утримання стабільних цін, рівноваги балансу розрахунків та економічної солідарності між державами.

Шлях досягнення цих завдань – це відміна мита і обмежень у вільному переміщенні товарів, послуг, людей, і капіталу, що зробило можливим створення єдиного внутрішнього ринку. Спільний внутрішній ринок є основою першої концепції Європейського Союзу, що складає територію без внутрішніх кордонів. Нормальне його функціонування має вплив на економіку країн, створює можливості збільшення виготовлення продукції, а також створює можливість для здійснення інвестицій. Останньою і найважливішою подією, що ліквідувала перешкоди в реалізації основ економічної політики було створення Економічного і Валютного союзу та запровадження спільної валюти – євро.

Головними завданнями *промислової політики* ЄС є:

- покращення умов для підприємств, що значною мірою зорієнтовані на інвестування і які здатні до міжнародної конкуренції;
- зміцнення конкурентоспроможності європейської економіки за посередництвом підтримки досліджень і розвитку.

Імпульсом для розвитку промислової політики були рішення форуму ЄС у Лісабоні у 2000 році, під час якого прийнято так звану Лісабонську Стратегію, що передбачала дії у справі отримання ЄС статусу найбільш конкурентної економіки світу у 2010 році.

Основними завданнями стратегічної промислової політики, прийняті на форумі у Лісабоні, є отримання максимальної користі від інновацій на рівні держав-членів та рівні ЄС, створення сприятливого середовища для створення і розвитку інноваційних підприємств.

20 вересня 2000 року Європейська Комісія представила Раді ЄС і Європейському Парламенту інформацію “Інновація в економіці, що опирається на знання”, у якій сформульовано 5 пріоритетних завдань у сфері економіки, що опирається на науку:

1. Єдність у справі інноваційної політики (координація і порівняння результатів у реалізації державних інноваційних політик, так зване benchmarking).
2. Створення основоположних законодавчих регулювань, що підтримують інновації (прагнення до уникнення надмірного регулювання, зниження вартості ведення господарської діяльності, зменшення бюрократизму).
3. Покращення умов створення інноваційних ініціатив.
4. Зміцнення співпраці між фірмами, інвесторами, науковцями, дорадчими і навчальними центрами.
5. Відкритість суспільства на інновацію.

Європейська Комісія представила також проект European Innovation Scoreboard (EIS). Метою EIS є аналіз економічних результатів ЄС і їх порівняння з результатами досягнень економік США та Японії. EIS має виконувати дослідження успіхів конкурентоспроможності економіки ЄС, що передбачено Лісабонською Стратегією. EIS представляє результати для кожної з країн-учасниць і є одним з основних знарядь європейського benchmarking.

Договір про заснування Європейського економічного співтовариства серед сфер діяльності співтовариства виокремлює також забезпечення системи непорушності конкуренції. Завданнями політики у галузі охорони конкуренції є:

- запобігання використанню сили на ринку підприємствами, що володіють домінуючими позиціями (чи декілька підприємств, що володіють колективною домінуючою позицією);
- запобігання монополізації ринку індивідуальними підприємствами чи групами підприємств;
- діяльність у справі лібералізації ринків;
- запобігання діяльності держав-членів, яка полягає в наданні допомоги з державних коштів, і спрямована на дискримінацію приватних підприємств (в стосунку до громадських) чи державних підприємств (в стосунку до закордонних).

У зв'язку з цим, у Європейському Союзі заборонені будь-які порозуміння між підприємствами, метою яких є гальмування чи обмеження конкуренції. Заборонена також допомога держави, яка порушує засади конкуренції за посередництвом субсидування підприємств. Допускається державна допомога на соціальні завдання для індивідуальних користувачів, відшкодування збитків, що спричинили продовольчі проблеми, економічний розвиток регіонів, в яких рівень життя є дуже низьким та існує високе безробіття.

Політика конкуренції діє також у сфері захисту інтересів споживачів – протидіє надмірному та штучному зростанню цін, обмеженню продажу та асортименту продукції і послуг.

Політика у сфері підприємництва є однією з пріоритетних політик ЄС. Ці підприємства становлять близько 99 % загалу фірм, які функціонують в ЄС, у них працевлаштовано 65 % робочої сили, вони виготовляють близько 60 % валового продукту усього ЄС.

ЄС вважає сектор малих і середніх підприємств джерелом конкурентоздатності європейської економіки і джерелом економічного росту. Малі та середні підприємства сприяють розвиткові внутрішнього ринку за посередництвом розвитку міжнародних контактів, покращення становища споживачів у ЄС,

створення і впровадження інноваційних технологій, і тим самим – покращення умов життя, працевлаштування, збільшенню продуктивності і конкуренції.

На Лісабонській Європейській Раді у березні 2000 року глави держав і урядів оголосили, що метою ЄС до 2010 року є формування найбільш конкурентоспроможної та найбільш динамічної економіки у світі, яка базується на знаннях. Політика у сфері підприємництва допомагає досягти цієї мети, плекаючи дух підприємництва та новаторства через максимально ефективне використання переваг, які надає внутрішній ринок, координуючи політику держав-членів шляхом стандартизації та обміну передовою практикою, розвиваючи електронну торгівлю.

Еволюція соціальної політики та соціального діалогу

У європейському контексті на початку 90-х рр. XX ст. соціальні питання набули особливої актуальності, по-перше, у зв'язку зі створенням єдиного ринку і необхідністю забезпечувати соціальну та політичну єдність у часи економічної реструктуризації, а по-друге, драматичні перетворення у Східній Європі поставили нові завдання щодо вироблення пропозицій та висновків для Західної Європи.

Ці та інші моменти вимагали переосмислення соціальної політики на національному та міжнародному рівнях. Можна говорити про те, що початок 90-х років став “найвищою точкою” соціального виміру Європи. В подальшому цей процес став більш повільний.

Новий етап розвитку соціальної політики та соціального діалогу починається в лютому 1992 р. із підписанням Договору про Європейський Союз у Маастрихті, коли соціальну політику вперше було включено до переліку основних напрямів діяльності на рівні Європейського Союзу. Одинадцять держав-членів (крім Великобританії) підписали два акти: Протокол та Угоду щодо соціальної політики (The Agreement of Social Policy) як додаток до Договору. Процес утвердження соціальної політики як окремого напрямку діяльності Європейського Союзу був закріплений в Амстердамі в жовтні 1997 р. підписанням ревізованого варіанта Договору про Європейський Союз, до якого увійшов XI розділ “Соціальна політика, освіта, професійна підготовка, молодь”.

У ст. 136 Договору, що стосується соціальної політики, з урахуванням основних соціальних прав, визначених Європейською соціальною хартією (прийнята Радою Європи у 1961 р.) та Хартією Співтовариства про основні соціальні права працівників (прийнята

ЄС у 1989 р.), встановлено цілі європейської соціальної політики. Це стосується таких сфер: сприяння зайнятості, поліпшення умов життя та праці з метою їх гармонізації в ході постійного поліпшення, належний соціальний захист, діалог між управлінцями і працівниками, розвиток людських ресурсів для забезпечення довготривалого рівня зайнятості та боротьби зі звільненнями. Відповідно до ст. 138 цього договору перед запровадженням будь-яких заходів у сфері соціальної політики Європейська Комісія повинна консультиватися з соціальними партнерами щодо можливого напрямку дій ЄС та змісту передбачуваної пропозиції. Отже, питання соціального діалогу знаходяться в центрі розробки і здійснення соціальної політики та економічної стратегії ЄС.

Соціальний діалог виступає одним з інструментів соціальної політики ЄС. Згідно з договорами та законодавством Євросоюзу, під терміном “соціальний діалог” розуміється процедура спільних консультацій соціальних партнерів на європейському рівні, яка передбачає обговорення, спільні дії, іноді переговори між європейськими соціальними партнерами, дискусії між соціальними партнерами та інституціями ЄС.

Процес соціального діалогу був ініційований Єврокомісією у 1985 р. і мав за мету залучення соціальних партнерів, представлених Європейською конфедерацією профспілок, Спілкою конфедерацій промисловців і роботодавців Європи та Європейським центром підприємств із державною участю і підприємств загальної економічної сфери до процесу створення внутрішнього ринку. Ці зустрічі Комітету з питань соціального діалогу призвели до прийняття ряду спільних заяв щодо зайнятості, освіти, навчання та інших питань.

У 1989 р. соціальний діалог був включений до основних прав, декларованих Хартією Співтовариства про основні соціальні права працівників. Це політичний інструмент, який накладає на держави-члени ЄС “моральні зобов’язання” щодо дотримання основних соціальних прав у таких сферах: здійснення діяльності за будь-якою професією в обраній країні ЄС; зайнятість та справедлива заробітна плата; поліпшення умов життя та праці; соціальний захист; свобода об’єднання та ведення колективних переговорів; професійне навчання; рівність чоловіків та жінок; інформування, консультивання та участь працівників в управлінні; охорона здоров’я та безпека на робочому місці; захист дітей та підлітків; гарантія мінімального доходу для осіб похилого віку; соціальна та професійна інтеграція непрацездатних осіб (інвалідів).

На засіданнях Європейської Ради у 2001 р. у м. Лаакен (Бельгія) та у 2002 р. у м. Барселона (Іспанія), а також на соціальних самітах глав держав-членів ЄС та їх урядів, соціальні партнери та Європейська Комісія підкреслювали роль соціального діалогу на всіх рівнях у сприянні модернізації та змінам у ЄС та країнах-кандидатах.

Крім того, у ЄС соціальний діалог визнаний прогресивною частиною загальної стратегії, завдяки якій Європа повинна стати більш конкурентоспроможною у світі.

На сучасному етапі, незважаючи на тенденції посилення економічних чинників, пріоритети соціальної політики та соціального діалогу залишаються важливим стратегічним аргументом, яким приділяється особлива роль у вирішенні глобальних проблем, досягненні соціальної справедливості та суспільної злагоди. Незважаючи на деяке уповільнення темпів розвитку “соціального виміру” ЄС, ця сфера є однією з пріоритетних. Майбутнє держав Європейської Спільноти зазнаватиме впливу принципів наддержавної соціальної політики, прийнятих Європейською Комісією. Необхідність впровадження складових соціально орієнтованої ринкової економіки усвідомлюється сьогодні поряд із думками про перерозподіл необхідних ресурсів, що відбувається між країнами-членами ЄС, наддержавне регулювання та наддержавне забезпечення. Майбутнє соціальної сфери пов’язане, з одного боку, із формуванням глобальної, наддержавної соціальної політики і, з другого – з втручанням глобальних наддержавних організацій у соціальну політику та системи соціального захисту окремих країн.

Підходи до удосконалення соціальної політики на європейському рівні пов’язуються із її реалізацією на основі наукового обґрунтування, застосування соціальної експертизи, моніторингу, засобів перевірки рівня нужденності; посилення активного попереджувального характеру соціального захисту, створення умов для реалізації економічної ініціативи громадян; підвищення ролі недержавного сектора в наданні соціальних послуг і благ соціально незахищеним категоріям громадян; посилення адресного характеру соціальних допомог. Ці тенденції, в цілому, відповідають можливим напрямкам використання в Україні європейського досвіду.

Прагнення України до повноправного членства у Європейському Союзі тісно пов’язане з необхідністю значних змін у сфері соціальної політики та соціального діалогу. Безумовно, позитивні зміни в цій сфері можна забезпечити лише за умов економічних успіхів, але побудова відкритого, прозорого економічного середовища, запровадження загальноприйнятих у Європі економічних механізмів

функціонування господарського комплексу, нерозривно пов'язані зі створенням соціального середовища, яке б спиралось на європейські традиції соціальної державності.

Політика в галузі освіти

На сучасному етапі для європейської політики у галузі освіти характерні процеси, які сприяють стиранню кордонів між країнами. Значний успіх у створенні Європейського економічного простору підштовхнув країни-лідери ЄС до утворення єдиного Європейського простору вищої освіти (The European Higher Education Area).

Початком цього процесу стало розроблення та підписання представниками країн Європи Лісабонської конвенції (1997 р.) про визнання кваліфікацій для системи вищої освіти Європейського регіону та Сорбонської декларації (Париж, Сорбона, 1998 р.) щодо узгодження структури системи вищої освіти в Європі. Ці документи відображали прагнення створити в Європі відкриту систему вищої освіти, яка могла б, з одного боку, захищати і зберігати культурну своєрідність країн, а з іншого, створювати умови для тісного співробітництва та вільного пересування викладачів та студентів. До того ж, система мала забезпечувати всіх бажаючих можливість доступу до вищої освіти протягом усього життя. На практиці втілювати ці ідеї повинна була єдина система залікових одиниць і Конвенція про визнання дипломів і навчання, до якої приєдналися більшість європейських країн.

19 червня 1999 р. в м. Болонья (Італія) відбулася представницька нарада 29 міністрів європейських країн з метою проголошення утворення Європейського простору вищої освіти і прийняття так званої Болонської декларації, яка мала за мету започаткування десятирічного процесу скоординованих реформ і змін. Цим актом країни-учасниці узгодили спільні вимоги, критерії та стандарти національних систем вищої освіти і домовилися про створення єдиного Європейського освітнього та наукового простору до 2010 р.

Одне з основних завдань Болонського процесу – створення двоциклічного навчання, яке запроваджується на основі двох ключових навчальних циклів. Після завершення першого циклу присвоюється академічний ступінь бакалавра. Кінцевим результатом другого циклу навчання має бути академічний ступінь магістра. При цьому тривалість навчання на 1-му циклі має бути не менше 3-х і не більше 4-х років. Навчання впродовж другого циклу передбачає отримання ступеня магістра (через 1-2 роки) і відбувається за

індивідуальною програмою, в складанні якої беруть участь студент та науковий керівник.

Передбачається поширення європейської системи залікових одиниць (кредитів) на всіх учасників нового інтегрованого простору. Кредит (credit) – це норматив, що встановлює мінімальну кількість навчальних годин для вивчення окремого предмета і передбачає документальне фіксування аудиторної та самостійної роботи студента. Результатом роботи студента є одержання кредиту, який засвідчує опанування необхідних знань, незалежно від того, в якому навчальному закладі він їх здобув. Таким чином, це спрощує перехід з одного університету до іншого та сприяє мобільності студентів та викладачів. Навчальне навантаження студента впродовж одного року становить 60 кредитів. У свою чергу, модулі розуміються як системи навчальних елементів, обсяг навчальної інформації, що має самостійну логічну структуру і зміст.

Європейська кредитно-трансферна система (ECTS, European Credit Transfer System) була розроблена з метою покращення визнання освіти для навчання за кордоном, як система, здатна працювати в рамках концепції “навчання впродовж усього життя”. Як невід’ємному атрибуту Болонського процесу, їй надаються дві основні функції: по-перше, це сприяння мобільності студентів і викладачів, спрощення переходу з одного університету до іншого, а по-друге, чітке визначення обсягів проведеної студентом роботи з урахуванням усіх видів навчальної та наукової діяльності.

Щодо контролю якості освіти, то передбачається організація акредитаційних агентств, незалежних від національних урядів і міжнародних організацій. Оцінка буде ґрунтуватися не на тривалості або змісті навчання, а на тих знаннях, уміннях і навичках, що отримали випускники. Одночасно будуть встановлені стандарти транснаціональної освіти.

На основі виконання попередніх пунктів передбачається істотний розвиток мобільності студентів. Окрім того, ставиться питання про розширення мобільності викладацького й іншого персоналу для взаємного збагачення європейським досвідом. Передбачається зміна національних законодавчих актів у сфері працевлаштування іноземців.

Важливим положенням Болонського процесу є забезпечення працевлаштування випускників, для цього формується орієнтація вищих навчальних закладів на кінцевий результат: знання й уміння випускників повинні бути застосовані і практично використані на користь усієї Європи. Всі академічні ступені й інші кваліфікації

мають бути затребувані європейським ринком праці, а професійне визнання кваліфікацій – спрощене. Для забезпечення визнання кваліфікацій планується повсюдне використання Додатка до диплома, рекомендованого ЮНЕСКО.

Одним із головних завдань, що має бути вирішене в рамках Болонського процесу, є забезпечення привабливості європейської системи освіти, зокрема залучення в Європу більшої кількості студентів з інших регіонів світу. Вважається, що введення загальноєвропейської системи гарантії якості освіти, кредитної системи накопичення, легкодоступних кваліфікацій тощо сприятиме підвищенню інтересу європейських та інших громадян до вищої освіти.

В Україні Болонський процес офіційно розпочався 19 травня 2005 р. з підписанням декларації на Бергенській конференції. Таким чином, Україна чітко визначила орієнтир на входження в освітній і науковий простір Європи, модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог, та практичне приєднання до Болонського процесу.

Важливими інструментами європейської політики в галузі освіти є спільні проекти і програми, реалізація яких має сприяти створенню “Європи без кордонів і бар’єрів”. Їхньою метою є підвищення якості та ефективності навчання, гарантування визнання дипломів та обмін інформацією.

Провідною європейською програмою в галузі освіти є програма Сократ (Socrates), яка допомагає у фінансуванні широкого спектру партнерства та обмінів у сфері освіти, включаючи гранти на навчання, викладацьку діяльність, стажування та набуття практичного досвіду за кордоном. В програмі, окрім країн ЄС, беруть участь країни Європейської асоціації вільної торгівлі, Європейського економічного простору, а також асоційовані держави Південно-Східної Європи та Туреччина.

Для надання допомоги соціально-економічним перетворенням в країнах-партнерах розроблена програма ТЕМПІС (Trans-European Mobility Partnership Scheme for University Studies). Ця європейська програма міжуніверситетської співпраці та обміну студентами і викладачами покликана сприяти удосконаленню систем вищої освіти в країнах-партнерах за допомогою максимально збалансованого співробітництва з партнерами із країн-членів ЄС.

Програма “Erasmus Mundus” започаткована для країн, які не входять до Європейського Союзу. Вона спрямована на посилення співпраці та міжнародних зв’язків у сфері вищої освіти через

підтримку високоякісних європейських магістерських курсів, забезпечуючи студентів і науковців з усього світу можливістю отримати ступінь магістра в європейському університеті, а також через заохочення поїздок європейських студентів і науковців до третіх країн. Першочерговим завданням програми є покращення якості та привабливості європейської вищої освіти в усьому світі. Через підтримку міжнародної мобільності науковців і студентів програма “Erasmus Mundus” прагне підготувати її учасників з європейських та інших країн до життя у глобальному суспільстві, що базується на знаннях.

Головна мета програми “Молодь” (Youth Programme) – розширити можливості молодих людей для того, щоб відкрити для себе Європу та набути свідомого загальноєвропейського громадянства. У програмі, окрім молоді з більш ніж 30 країн Європи, беруть участь молодіжні лідери, інші представники неформальної освіти з басейну Середземномор'я, Південно-Східної Європи, Латинської Америки і колишнього СРСР.

На розвиток професійної кар'єри та надання можливостей для стажування в європейських компаніях спрямована програма “Леонардо да Вінчі” (Leonardo da Vinci, Community Vocational Training Action Programme). Основна мета її базується на концепції Європи, побудованої на знаннях, яка має бути досягнута через консолідацію європейського співробітництва у сфері освіти та навчання. Дана програма зосереджується на покращенні доступу до постійного та професійного навчання, що дає можливість набувати вміння та кваліфікації протягом усього життя; пропагуванні та поширенні обсягу інновацій в процесі професійного зростання, та розвитку конкуренції та підприємництва.

Екологічна політика Європейського Співтовариства

Основними напрямками екологічної політики, яка розвивається протягом останніх тридцяти років, є: створення і підтримка організаційного та економічного механізмів охорони навколишнього середовища, захист екологічних прав. Останній напрямок є одним з найбільш істотних сучасних тенденцій розвитку екологічного законодавства і підсумком діяльності ЄС з поліпшення якості навколишнього середовища і досягнення високого рівня її захисту.

ЄС у даний час є одним зі світових лідерів у сфері міжнародного природоохоронного співробітництва. При цьому екологічна політика і діяльність ЄС, у цілому, нерозривно пов'язані з глобальними

заходами в сфері захисту навколишнього середовища, в тому числі проведеними під егідою ООН.

Захист навколишнього середовища став одним із пріоритетних напрямків діяльності ЄС поряд з іншими напрямками інтеграції. ЄС має широку компетенцію в області охорони навколишнього середовища, у цій сфері видається значна кількість загальноєвропейських нормативних актів. ЄС має також необхідні повноваження на здійснення міжнародного співробітництва в екологічній сфері і у сфері навколишнього середовища.

Якщо звернутися до історії, то споконвічно Римський установчий договір 1957 року не надавав ЄС повноважень у сфері охорони навколишнього середовища. Заходи ЄС у той період лише побічно торкалися даної сфери і здійснювалися для досягнення інших економічно і соціально значимих цілей. Природоохоронна діяльність здійснювалася факультативно. Однак до початку 70-х років XX ст., у зв'язку із загостренням екологічної кризи в Європі, виникла необхідність здійснення екологічних заходів на рівні ЄС. У 1970-х роках на засіданні глав держав-членів ЄС були прийняті рішення про розвиток діяльності організації у сфері захисту навколишнього середовища. При цьому положення установчого договору не були переглянуті, а компетенція ЄС у сфері охорони навколишнього середовища, як і раніше, не передбачалася.

Взагалі, виділяється п'ять етапів формування екологічної політики Європейського Союзу.

Перший етап (1957-1971). Цей період характеризується відсутністю в ЄС правової компетенції у сфері навколишнього середовища. На цьому етапі проводилися лише одиничні факультативні заходи. Спочатку "навколишнє середовище" не було виділено Римським договором 1957 року як сфера загальноєвропейської інтеграції. Однак питання екології визначали межі правового регулювання створення загального ринку країн ЄС, що, наприклад, відбивається в статті 36 зазначеного Договору, яка дозволяє державам-членам ЄС вводити обмеження на імпорт, експорт, транзит у товарному обороті з питань екологічної безпеки. В цілому, незважаючи на відсутність загальної політики у даній сфері у зазначений період, інститути ЄС були підготовлені до розширення своєї діяльності в екологічному напрямку. Проблеми навколишнього середовища торкалися, значною мірою, вторинного права, особливо в документах, спрямованих на здійснення сільськогосподарської та енергетичної політики країн ЄС.

Другий етап (1972-1985). Для цього етапу характерне проведення початкових заходів щодо захисту навколишнього середовища

країнами ЄС, поява перших програм дій у цій сфері, початок розвитку правового регулювання в області екології. У 1972 році Рада глав урядів держав-членів ЄС прийняла рішення про розширення компетенції ЄС, у тому числі у сфері навколишнього середовища. Однак у первинне право ЄС зміни внесені не були. Усі рішення в новій сфері діяльності приймалися через статті Римського договору 1957 року, що дозволяло ЄС досягнути цілей шляхом дії у сферах, не позначених в установчому договорі. Подібне розширення компетенції одержало назву “ефект переливу”. Регулювання нової сфери інтеграції проводилося в основному шляхом видання директив-актів гармонізації права держав-членів. ЄС приєднався до ряду найважливіших міжнародних конвенцій з охорони навколишнього середовища, наприклад, Конвенції про охорону дикої флори і фауни і природних місць мешкання в Європі (1979 р.), Міжнародної угоди з тропічної деревини (1983 р.), Конвенції про трансграничне забруднення повітря на великі відстані (1979 р.). Другий етап пройшов під знаком становлення політики ЄС стосовно відношення до навколишнього середовища і розробки основних засобів її правового регулювання.

Третій етап (1986-1991). Цей період можна охарактеризувати як етап закріплення компетенції у сфері охорони навколишнього середовища за інститутами ЄС. Єдиний Європейський Акт 1986 року вніс зміни в Римський договір 1957 року. В ньому були визначені цілі й задачі, принципи і напрямки політики ЄС і у сфері охорони навколишнього середовища. У відносинах між ЄС і державами-членами у сфері охорони навколишнього середовища був впроваджений принцип субсидіарності. Даний принцип означає, що цілі екологічної політики ЄС можуть бути реалізовані краще, ніж окремими державами-членами. У вторинному праві спостерігається ріст правового регулювання природоохоронної діяльності на основі регламентів – актів екологічного законодавства держав-членів. Одночасно продовжувалася діяльність за узгодженням законодавчих основ держав-членів, зокрема у сфері охорони ґрунтів і захисту навколишнього середовища від хімічного забруднення. В цей період першорядне значення для ЄС мали питання впровадження системи оцінки можливого впливу на навколишнє середовище, моніторингу, поширення екологічної інформації і забезпечення доступу громадськості до неї і, особливо, фінансування природоохоронних заходів. На третьому етапі процес становлення політики ЄС стосовно відношення до навколишнього середовища і правового регулювання в даній сфері в основних рисах завершився.

Четвертий етап (1992-2002). Це етап удосконалювання екологічної політики ЄС. У цілому, за цей час були позначені основні рамки поточної екологічної політики за рахунок інституціонального закріплення питань екологічної політики і проблем навколишнього середовища в Договорах ЄС. Сьогодні цілі і задачі політики ЄС у відношенні до навколишнього середовища формулюються, таким чином:

- збереження, захист і поліпшення стану навколишнього середовища;
- турбота про захист здоров'я людей;
- досягнення раціонального використання природних ресурсів;
- сприяння на міжнародному рівні заходам, спрямованим на вирішення регіональних і глобальних проблем охорони навколишнього середовища.

Діяльність ЄС у сфері охорони навколишнього середовища обумовлена такими особливостями, як:

- екологічна компетенція ЄС є спільною з державами-членами;
- екологічна діяльність ЄС нерозривно пов'язана з іншими напрямками європейської інтеграції.

У спільній з державами-членами компетенції у сфері охорони природного середовища відбивається вищезгаданий принцип субсидарності.

У Маастрихтському договорі визначені вимоги до поточних програм дій ЄС у сфері охорони навколишнього середовища, а також передбачені положення, що стосуються фінансування природоохоронних заходів. Принцип субсидарності був виведений з екологічних статей, ставши одним із загальних принципів діяльності ЄС.

Амстердамський договір 1997 р. уніс ряд змін в установчі договори ЄС і заклав основу для подальшої трансформації і розвитку екологічного законодавства. Цей договір підтвердив використання принципів “стійкого розвитку”, включаючи питання охорони навколишнього середовища. Крім того, екологічна інтеграція стала обов'язковою для всіх членів і кандидатів на вступ у ЄС. Для порівняння Ніщський Договір 2000 р., метою якого було проведення назрілої інституціональної реформи в ЄС, не передбачав значних змін у сфері охорони і захисту навколишнього середовища. У даний момент екологічна діяльність ЄС здійснюється на основі статей 174-176 Договору про ЄС, а також на основі статті 95 цього ж Договору, що надає повноваження Євросоюзу за узгодженням екологічного законодавства держав-членів з метою підтримки функціонування внутрішнього ринку. У зв'язку з обов'язковим характером

екологічної інтеграції, в ЄС була розроблена система екологічної сертифікації (Green Star System), що була прийнята в 1998 році на сесії Європейської Ради в рамках програми “Партнерство для інтеграції”.

У сферу правового регулювання захисту навколишнього середовища, здійснюваного ЄС, увійшли такі заходи, як екологічна стандартизація, оцінка антропогенних і техногенних впливів на навколишнє середовище, збір і обробка екологічної інформації, моніторинг стану навколишнього середовища, екологічна сертифікація, екологічний менеджмент і екологічний аудит, розвиток механізму фінансування і захист екологічних прав.

Отже, середина 90-х років ХХ ст. характеризується виділенням екологічної політики в якості одного з пріоритетних напрямків діяльності ЄС. Більш того, з 1998 року Єврокомісією і Європейською Радою у Відні (11-12 грудня 1998) була проголошена задача включення питань навколишнього середовища в усі напрямки політики Європейського Союзу. До заходів ЄС став застосовуватися “горизонтальний” підхід, головним принципом якого є облік усього спектра галузей, що викликають забруднення навколишнього середовища.

П'ятий етап (2003 – до нашого часу). Сьогодні екологічна діяльність ЄС здійснюється на основі екологічної компетенції, передбаченої статтями Договору про ЄС. Екологічна діяльність нерозривно пов'язана з іншими напрямками діяльності ЄС.

На сучасному етапі в ЄС проводиться удосконалювання правового регулювання охорони навколишнього середовища. Зокрема, відновленню піддалися акти, що закладають правову базу системи збору й обробки екологічної інформації, моніторингу навколишнього середовища, екологічної сертифікації, проведення оцінки впливу на навколишнє середовище, механізму фінансування екологічних заходів. Починаються спроби кодифікації численних норм у сфері екологічної стандартизації і сертифікації.

Важливим елементом реалізації екологічної політики в Європі є включення проблем захисту навколишнього середовища в проект Конституції ЄС, незважаючи на те, що він був відхилений референдумами ряду ведучих країн-учасниць ЄС.

З часу підписання Маастрихтського договору ЄС поступово перетворюється в “екологічний союз”. Держави-члени ЄС зобов'язані інтегрувати задачі охорони навколишнього середовища в нормативно-правові акти, що діють у всіх сферах політики. ЄС приймає численні

директиви про охорону навколишнього середовища, які його держави-члени повинні інкорпорувати в національне право.

Функціонування кожного з інститутів ЄС торкається екологічної проблематики. Питаннями охорони навколишнього середовища на рівні ЄС займаються: Європейська Комісія, Європейський Парламент, Європейська Рада і Європейське агентство з навколишнього середовища (ЄАПНС), що було утворено у 1990 році. Постановою про устанovu ЄАПНС і Європейської мережі екологічної інформації і спостережень (ЄМЕІС) передбачалося, що метою цих організацій є забезпечення ЄС і держав-учасників, а також країн, що не є членами ЄС, об'єктивною і достовірною інформацією, здійснення заходів для захисту навколишнього середовища, належне інформування громадськості. У діяльності ЄАПНС і ЄМЕІС беруть активну участь Європейський інвестиційний банк, Комітет регіонів та Економічний і соціальний комітет.

Контрольні питання

1. Назвіть основні цілі енергетичної політики.
2. Охарактеризуйте принципи енергетичної політики.
3. Якими нормативно-правовими актами регулюється енергетична політика?
4. Що виступає механізмом впровадження спільної сільськогосподарської політики?
5. Назвіть основні етапи еволюції спільної сільськогосподарської політики.
6. З якими напрямками політики пов'язана економічна політика?
7. Назвіть основні завдання економічної політики.
8. Дайте визначення терміну "соціальний діалог".
9. Назвіть основні тенденції розвитку соціальної політики в Європейському Союзі на сучасному етапі.
10. В чому полягає правове підґрунтя процесу утвердження соціальної політики як окремого напрямку діяльності ЄС?
11. З чим пов'язуються перспективи формування соціальної політики та соціального діалогу на європейському та світовому рівнях?
12. Назвіть основні складові Болонського процесу.
13. Дайте визначення термінам "кредит" та "модуль".
14. Які функції виконує Європейська кредитно-трансферна система?
15. Яке призначення та зміст європейських програм в сфері освіти?

16. Охарактеризуйте основні напрямки екологічної політики.
17. Назвіть етапи формування екологічної політики.

Перелік використаних джерел

1. Волес В., Волес Г. Творення політики в Європейському Союзі. – К., 2004.
2. Глобальна соціальна політика: Міжнародні організації й майбутнє соціального добробуту / Б. Дікон, М. Халс, П. Стабс; Пер. з англ. – К.: Основи, 1999.
3. Глосарій із трудового права та соціально-трудоових відносин (з посиланням на досвід Європейського Союзу). – К.: ВД “Стилос”, 2006.
4. Громадська Н.А. Передумови виникнення, проблеми та перспективи розвитку соціального діалогу в Україні // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 47. – Вип. 34. – Політичні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006.
5. Громадська Н.А. Соціальний діалог та трипартизм: тенденції та перспективи розвитку // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 54. – Вип. 41. – Політичні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006.
6. Громадська Н.А. Роль міжнародної організації праці в розвитку соціального діалогу // Вісник СевДТУ. – Вип. 84: Політологія: 3б. наук. праць. – Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2007.
7. Гусев А.А. Сучасна екологічна політика. – ИМЭМО РАНЕЙ. – М., 2006.
8. Гусев А.А. Політика Європейського Союзу // Інститут порівняльної політології РАНЕЙ. – М., 2004.
9. Европейская социальная хартия // Международные акты о правах человека. – М.: Изд. группа Норма-Инфра, 1998.
10. Корсак К. Європейський простір вищої освіти і Україна у ХХІ ст. // Вища школа. – 2005. – № 1.
11. Крентовська О. Досвід європейської соціальної політики // Вісник НАДУ. – 2004. – № 1.
12. Лиситса А., Лука О., Гагалюк Т., Кваша С. Единая аграрная политика Европейского Союза – путь становления и принцип функционирования, 2006.
13. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес // Лист Міністерства освіти і науки України від 28.07.04 № 1/9-402 // Вища школа. – 2004. – № 2-3.

14. Нечаєв В., Шаронова С. Болонський процес: міфи, ілюзії, реалії // Вища школа. – 2005. – № 1.
15. Нечитайло Н. Соціальний діалог. Огляд концепцій та європейського досвіду // Соціальне партнерство – шлях до злагоди. – К., 2003.
16. Семигіна Т. Соціальна політика у глобальному вимірі. – К.: Унів. вид-во “Пульсари”, 2003.
17. Сіленко А.О. Нові моделі соціального захисту в країнах Заходу та Центрально-Східної Європи // Людина і політика. – 2000. – № 1.